

DIANA CÂRLIGEANU INTERVIU CU PROF. DR. SORIN PALIGA

“An Etymological Dictionary of the Romanian Language”

Diana Cârligeanu: Stimate domnule Prof. dr. Paliga, sunteți un lingvist de mare competență, cu o carieră de decenii atât în lingvistică, cât și în traductologie. Ne puteți vorbi puțin despre activitatea dvs.?

Sorin Paliga: Mulțumesc pentru apreciere, nu știu dacă o merit... Am avut, e drept, două pasiuni: inițial, între limbile slave, polona și culturile sud-estului european. Drumul spre polonă a sfârșit, de fapt, la Praga! Este o poveste din anii de liceu, de prin 1974. În spiritul „revoluției culturale” de după iulie 1971, în cinematografele din România au început să ruleze tot mai multe filme din „lagărul comunist” (bună denu-mire), între care și filme poloneze. M-a impresionat *Nunta* lui Andrzej Wajda, l-am văzut de câteva ori. La fel *Cenușă și diamant*, de același regizor. Pe la jumătatea clasei a XI-a, m-am decis: voi studia polona. Ca atare, m-am mutat la uman în ultimul an de liceu (până atunci eram la secția reală), am dat examen la polonă și am intrat primul cu media 9,31. Am plecat în armată (așa era atunci), m-am îmbolnăvit de hepatită (din fericire, o formă relativ ușoară), am stat acasă un an să

mă refac. În anul următor, când m-am dus să mă înscriu la facultate, am fost informat că polona nu se școlariza în acel an și puteam să mai stau acasă un an sau altminteri să aleg între cehă, slovacă și sârbo-croată. Nici una dintre limbile propuse nu-mi spunea nimic, iar să mai stau acasă un an mi se părea îngrozitor. Ca atare am confecționat trei bucăți de hârtie marcate *cehă*, *slovacă*, *sârbă*, le-am împăturit, le-am amestecat în căușul palmelor, m-am uitat în sus și am tras o bucată: s-a nimerit ceha.

Drept urmare, m-am înscris la cehă și nu am regretat, doar trăseseam lozul câștigător! Am studiat și polona, apoi și slovena: în 1978 s-a deschis lectoratul de limba slovenă, primul lector fiind Petar Pal. M-am orientat, să zic așa, spre limbile slave occidentale, dar cu un picior și în limbile balcanice, deși slovena nu este o limbă balcanică. Face, de fapt, legătura între grupul sârbo-croat și limbile cehă și slovacă.

Cât am fost în convalescență am învățat spaniola. Aveam un manual cu copertă tare, *Învățați limba spaniolă fără profesor*. Ulterior, la facultate, m-am înscris la cursul de portugheză. Eram la scurt timp după *Revoluția garoafelor* din aprilie 1974 (eu am început cursurile la facultate în 1976). La Universitatea din București tocmai se deschisese lectoratul de portugheză, între primii studenți am fost și eu. Profesora era Maria Theban, primul lector portughez fiind João Battencourt Gonçalves.

Acest univers lingvistic reprezentat de limbi slave (ceha, slovacă, polona, slovena – știam însă și chirilicul, învățat după un manual de rusă din anii '60), de limbi romanice (franceza o știam din liceu), de engleză (o învățasem preponderent singur) m-a ajutat enorm în demersul etimologic. Am făcut și un curs privat de latină cu Gheorghe Mușu, un alt mare cărturar pe nedrept uitat, la un moment dat și un pic de greacă veche. Mușu m-a influențat mult, scrisese despre marile culturi mediteraneene, despre cultura greacă, mai ales, despre culturile sud-est europene. Preda limbile clasice la Institutul Teologic din București: greaca, latina și ebraica biblică.

Am tradus destul de mult, inițial din engleză, ulterior tot mai mult, ba chiar exclusiv, din cehă. Autori „mari”, cum se spune: Václav Havel (*Interogatoriu în depărtare*, două ediții), Bohumil Hrabal (*O singurătate prea zgomotoasă și Milioanele arlechinului*),

Vladimír Holan (trei volume care cuprind poezia sa de referință – *Durere; Toscana; Noapte cu Hamlet și Noapte cu Ofelia*) etc. Din engleză am tradus trei cărți despre civilizațiile vechi: două despre neoliticul sud-est european (Marija Gimbutas) și una despre civilizația etruscă (Larissa Bonfante, coordonator). Am tradus, pe la începutul anilor '90, și un dicționar politic! Pe atunci, terminologia politică românească încerca să scape de terminologia comunistă și să se adapteze la noua terminologie. Răsfoind azi traducerea, după circa 30 de ani, mi se pare o traducere bună și reeditabilă.

DC: Ați pregătit lucrarea actuală, “An Etymological Dictionary of the Romanian Language” (în limba engleză, abreviat în continuare EDR) pe parcursul a patru decenii. Este o lucrare substanțială, de 600 pagini, cuprinzând trei părți. Puteți descrie sumar cele trei părți care o compun?

SP: Da, am lucrat la acest dicționar 40 de ani, chiar ceva mai mult dacă iau în calcul începuturile șovăitoare, când nu știam exact ce voi face în domeniul lingvisticii – a doua pasiune a mea care, ulterior, a ocupat primul loc în preocupările mele. Paralel, am tradus relativ constant lucrări științifice și literare, cum spuneam mai sus. Lingvist am ajuns, să zic așa, din pură întâmplare: prin anul III de facultate, profesoara mea de atunci, Anca Irina Ionescu, ulterior colega mea la catedra de limba cehă, mi-a propus să particip la sesiunea de comunicări științifice studențești. Mă gândesc un pic și-mi spun „de ce nu”? Despre ce să scriu? mă întrebam. Ceva de slavistică, desigur, începusem să știu ceva destul de bine. Și, pe când analizez eu ce și cum, o voce de sus îmi spune: scrie despre *ban, jupân și stăpân!* Drept urmare, îmi fac permis la Biblioteca Academiei, încep să studiez problemele legate de cele trei cuvinte (acesta a fost începutul meu ca lingvist) și, tot citind, îmi dau seama că nu sunt, de fapt, de origine slavă. Eram suficient de derutat, nu m-am mai prezentat la acea sesiune de comunicări științifice studențești, deoarece nu reușisem să pregătesc ceva coerent, de care să fiu mulțumit. Dar, tot citind și citind, am scris câteva pagini despre *zâne* și despre *Sânziene*. Articolul a apărut, după vreo 10 ani, în *Limba română*. A fost un

caz rarism când mi-a apărut un studiu într-o publicație din România. Asta se întâmpla în anul de grație 1989.

Dar mă întorc puțin în timp. Prin 1982, pregătisem deja un volum consistent de studii de etimologie pe care l-am intitulat *Byzantion*. Nu am avut îndrumător, era integral lucrarea mea, unde erau analizate și multe toponime românești. M-am dus la Editura Științifică, a stat acolo vreo doi doi, a avut un referat pozitiv al lui Ariton Vraciu (un lingvist ieșean foarte bun, intrat acum în uitare, ca și mulți alții), mi-a făcut și observații, firește. Prin 1984 aveam deja pregătit volumul pentru tipar, ținusem seama de observații, îl mai bibilisem, îl completasem... Volumul, așa cum bănuieți, nu a apărut. Nu intru în alte detalii, *de mortuis nihil nisi bene*. Am și acum volumul bătut la mașină, așa cum era atunci.

În acest context, încep să „rup” din *Byzantion* articole de câteva pagini pe care intenționez să le public în revistele de specialitate: dacă volumul nu putea fi publicat ca atare, ar putea fi publicate mici studii desprinse din el. Cel mai mult a zăcut nepublicat studiul despre *zâne*, menționat mai sus, care a avut norocul unui referat pozitiv al lui Grigore Brâncuș. Alte două studii, cel despre *ban, jupân și stăpân* (de aici începusem, nu?) și un altul, despre termenii referitori la așezările urbane din Dacia și din Tracia, despre *gând* au tot stat... La un moment dat, m-am plictisit așteptând și două dintre ele le-am tradus în engleză și le-am trimis unor redacții de peste hotare. Au apărut foarte repede, în același an, în 1987: unul în Marea Britanie, în *World Archaeology* (cel despre termenii referitori la așezările urbane), iar celălalt la Ljubljana, în publicația *Linguistica*. Bucuros că, în sfârșit, pot și publica, trimit în Slovenia alte două studii, unul apare tot în *Linguistica*, celălalt în *Slavistična Revija*, ambele un an mai târziu, în 1988, adică foarte repede pentru o publicație științifică. În anul de grație 1989, îmi mai apar alte trei studii: unul în *Limba română*, cel menționat mai sus, despre *zână*; altul tot în *Linguistica* (începusem deja o colaborare cu ei, a ținut câțiva ani), iar al treilea în prestigiosul *Journal of Indo-European Studies*. Pe vremea aceea, în colectivul de redacție era și Marija Gimbutas, cu care începusem o corespondență bogată. În 1989 a apărut la Editura Meridiane o traducere a mea care cuprin-

dea 6 studii ale sale privind culturile preistorice. A urmat o a doua traducere, după manuscrisul trimis mie de autoare. S-a epuizat repede, a apărut la Editura Lucretius (era deja după decembrie 1989).

În acel moment, după ani de așteptare, începusem să public constant. Pe la jumătatea anilor '80 îmi încolțise gândul să scriu un dicționar etimologic. Nucleul exista deja, numitul volum *Byzantion*, ca atare am început să întocmesc fișe. Așa se lucra atunci, pe fișe: fiecare cuvânt-titlu se scria pe o fișă sau, dacă era nevoie de explicații mai lungi, pe mai multe fișe. Prin 1985 erau bătute la mașină peste o sută de fișe. Tata îmi cumpărase o mașină de scris cehoslovacă, era portabilă, un fel de laptop, marca Consul. Mi-a fost partener până prin 1994, când am putut avea un calculator personal.

Ca etapă intermediară, am publicat în anul 2006 *An Etymological Lexicon of the Indigenous (Thracian) Elements in Romanian* precum și alte lucrări, inclusiv o nouă ediție a tezei mele de doctorat *Influențe române și preromane în limbile slave de sud* – observați că reflectă a doua pasiune a mea, limbile și culturile balcanice. Au mai fost și alte cărți publicate atunci, inclusiv un volum în care adunaseam studiile apărute în periodice în intervalul 1987–2005.

Probabil că mă veți întreba ori, poate, cititorii se vor întreba: de ce un dicționar al limbii române în engleză? Răspunsul nu e simplu și nici comod. Evident, inițial, toate aceste studii și toate aceste lucrări de tip dicționar au fost în română. Dat fiind însă faptul că publicațiile și editurile din România mi-au cam trântit ușa în nas, cum se spune, cu rare excepții, m-am decis să traduc studiile în engleză, iar de la un moment dat încolo să le scriu direct în engleză. Ca atare, multe studii ale mele nu au versiune în limba română, au numai versiune engleză, câteva (puține) și versiune franceză.

Pe când pregăteam *An Etymological Lexicon of the Indigenous (Thracian) Elements in Romanian* mi-a fost mai ușor, adică a fost mai rapid, să fac o versiune engleză decât să traduc totul în română. În plus, studiile în engleză circulă mult mai bine și rapid decât cele în română. Este o realitate a zilelor noastre. Actualul dicționar, EDR, apărut în ianuarie 2024 la editura Peter Lang*, cuprinde, așadar, multe cuvinte-titlu din dicționarul apărut în 2006, cu câteva corecturi și

completat cu multe alte cuvinte din toate straturile limbii. EDR cuprinde circa 5100 cuvinte-titlu, multe cu derivatele lor, menționate ca atare. A apărut într-o serie dedicată istoriei sud-estului european supervizată de tânărul istoric cercetător Mihai Dragnea, totodată și președintele *Asociației de Studii Balcanice* (Balkan History Association). Mai sunt și tineri români care chiar fac știință și o și promovează. Îl felicit și pe această cale.

Este un volum compact, inițial erau 3 volume: o amplă introducere de vreo 250 pagini, dintre care circa 50 pagini de referințe; circa 400 pagini de dicționar propriu-zis; în final, 50 de pagini de anexe.

Am simțit nevoia unei introduceri ample în cazul EDR. De fapt, este un volum în sine, l-aș putea intitula *Introducere în studiul etimologic al limbii române*. Este un fapt neuzual, nu veți găsi, cred, un alt dicționar etimologic al unei alte limbi europene care să aibă o introducere așa de lungă. Mi s-a părut însă absolut necesară: etimologia românească este complicată, are multe probleme greu de rezolvat prin simplă analiză din perspectiva limbilor romanice ori a limbilor slave. Substratul limbii române este cheia problemei și am tot scris despre asta. Sigur, au fost unii grăbiți care m-au acuzat că aș fi „dacoman”. Resping ferm acuzația: nu sunt deloc dacoman, afirm însă răspicat că moștenirea de substrat traco-dac a limbii române este MULT MAI MARE decât se acceptă în mod uzual. Fiind „mult mai mare” trebuia să argumentez de ce susțin acest lucru.

DC: Există patru elemente principale în formarea limbii române: substratul tracic, elementul latin, influența slavă și alte influențe. Vorbiți în dicționar și despre un proces de re-latinizare ce a început în sec. XIX. Puteți explica felul în care au evoluat înțelegerea și studiul fondului tracic? Ne puteți da exemple de cuvinte ce aparțin de vechimea limbii (fondul tracic)? Am văzut că termenul muzical doină, important pentru români, provine din acest substrat și chiar din moștenirea lui Pre-Indo-Europeană—aşadar este un termen de arhaicitate considerabilă. Până când a „trăit” limba tracă?

SP: Sigur, lista de elemente autohtone este lungă, sunt sute, probabil spre o mie de cuvinte. Unele nu

sunt clar autohtone, multe însă, câteva sute, sunt fără dubiu din substrat. Putem cita *abur*, *bală* ~ *balaur*, *mal*, desigur *doină* (dialectal *daină* – cuvânt analizat ca atare de Hașdeu), apoi *zână* și *Sânziene*. Ultimul este un compus element latin + element autohton: **Sanctae zenaē* ‘sfintele femei’, căci acesta este sensul inițial al cuvântului *zână*, ‘femeie’. Prin tabuizare, uzuală într-o societate tradițională, s-a ajuns la ‘sfintele femei’ = ‘zâne’. Tabuizarea, după ce s-a pierdut sensul inițial, continuă în română prin forma *iele* care nu este altceva decât o grafie fonetică pentru *ele*, adică ‘ele, femeile (sacre, sfinte)’.

Ipoteza uzuală, deși cu epitetul „probabil” în DEX, este că ar reflecta lat. *Diana*. Nu este o ipoteză plauzibilă. Divinitățile antice nu sunt păstrate în limbile romanice, cu excepția numelor zilelor de luni până vineri: *lunae dies* = luni (în franceză *lundi*), *Martis dies* = marți (ziua zeului Marte) etc. Aici avem însă o credință persistentă în astrologie, nu perpetuarea vreunor credințe precreștine. Nici greaca modernă nu păstrează vreun teonim antic.

Sunt apoi autohtone multe cuvinte ce țin de floră și de faună, de exemplu *arțar*, *zmeură*, *mușețel* – este un diminutiv al formei de bază *mușat* ‘frumos’, prezent și în numele *Mușat*, care dă și numele unei mari familii domnitoare a Moldovei. Din substrat sunt *rață* și *mistreț*, *viezure* etc.

Există un procent, deloc de neglijat, de adversari ai ideii că fondul autohton pre-roman poate fi analizat, invocând „argumentul” că nu avem texte vechi. Traca nu are texte (exceptând, poate, scurtul text din faimosul inel de la Ezerovo). Din această limbă ni s-au păstrat antroponime și toponime menționate de scriitorii antici. Da, așa este, nu avem texte vechi. Nu este o situație comodă și nici de dorit, dar trebuie să pornim de la ceea ce avem, nu să bocim, cum fac mulți așa-zii „lingviști de cartier”. Acest bocet încearcă să justifice, mai totdeauna, incompetența și superficialitatea celor care nu au analizat acest fond străvechi. De altfel, într-o situație similară, chiar identică, sunt și albaneza și lituaniana – limbi cu care româna are atâtea și atâtea elemente comune. Toate cele trei limbi păstrează forme foarte vechi dar, în același timp, sunt „limbi tinere”, cu atestări târzii, după sec. XV.

C’est la vie, c’est la réalité, mais c’est une réalité vivante.

La întrebarea „până când a trăit” limba tracă este mai greu de răspuns. Cert, era o limbă vie în sec. III e.n., deoarece unii împărați romani încă adăugau titulaturii imperiale epitetul *Dacicus Maximus* și *Carpicus Maximus*. Sunt 7 împărați care apelează la acest epitet, dintre care 4 sunt importanți și bine atestați, se găsesc menționați la p. 19 a EDR.

M-aș putea opri aici. Există însă o altă latură a discuției. Așa cum sugera Hașdeu, dacii nu au murit ci, migrând la sud de Dunăre, apoi mai departe spre vest, au contribuit la etnogeneza albaneză: s-au așezat acolo, în arealul ilir romanizat, căruia i-au modificat structura inițială. Ipoteza lui Hașdeu a fost ulterior preluată, completată și nuanțată de marele lingvist italian Giuliano Bonfante, bun cunoscător și al limbii române (a se vedea lucrarea sa *Studii române*) și de epigrafistul tracolog I. I. Russu. Am putea-o numi „ipoteza Hașdeu-Bonfante-Russu”.

Nu diferită de această ipoteză este cea susținută de școala bulgară de tracologie: un influx tracic pornit dinspre munții Bulgariei de azi va fi contribuit la etnogeneza albaneză, deoarece traca încă se vorbea la începutul sec. VI, când încep să se deplaseze slavii de la nord la sud.

Cele două ipoteze nu sunt ireconciliabile: este posibil să fi fost, la acel moment, în sec. VI e.n., două nuclee de sușă tracică și care sunt deplasate spre sud, apoi spre vest, odată cu deplasarea slavilor. În această ipoteză, traca este o limbă vie și azi, numai că se cheamă albaneză. Sigur, nu mai este traca de acum 2–3 milenii, este o limbă tracă în bună parte romanizată. Lexicul albanezei contemporane este preponderent romanic, urmaș al ilirilor romanizați, îmbogățit cu unele elemente mai noi, de origine italiană și românească. Este un proces firesc de „re-latinizare”, fenomen care afectează și limba română, mai ales începând cu sec. XIX, când sunt împrumutate multe cuvinte din franceză, în primul rând, dar și din italiană, în mai mică măsură, sau sunt adaptate cuvinte latinești după model francez sau italian. Acest fenomen de „re-latinizare” aduce în română aproximativ același număr de cuvinte ca și fondul vechi păstrat la nivel colocvial: circa 1450 de cuvinte.

Estimările statistice urmează baza de date a DEX, pusă mie la dispoziție prin amabilitatea lui Cătălin Frâncu, pe atunci administrator al site-ului

dexonline.ro. DEX nu este un dicționar etimologic, dar baza sa de date este foarte utilă într-o tentativă de analiză statistică. Detalii privind aceste date se găsesc în *Introducerea* la EDR.

DC: Un alt lingvist contemporan care vorbește despre originea limbii române este dl. Mihai Vineanu. În ce privințe sunteți de acord cu dânsul și în ce aspecte îl combateți?

SP: L-am cunoscut personal pe Mihai Vineanu, am schimbat câteva vorbe acum ceva ani. I-am propus, la un moment dat, acum vreo 10 ani, cred, să cooperăm: baza lui de date mi-ar fi fost utilă în elaborarea dicționarului la care lucram, ar fi grăbit apariția lui. Din păcate, nu am reușit să-l conving, probabil i-a fost teamă că îi plagiez lucrarea sau, mă rog, chestiuni de orgoliu personal. E firesc. Metodologia folosită de M.V. nu-mi place, analiza sa mi se pare total haotică, amestecă fondul autohton cu cel latin. Pare că este adeptul teoriei realmente dacomane că izvorul tuturor limbilor europene este traco-daca, iar latina ar fi o fiică a limbii trace. O asemenea abordare îmi este străină.

I-am spus acest lucru destul de tranșant... Cred că s-a supărat, ani de zile nu mi-a mai scris. M-a felicitat însă după apariția dicționarului. Rămânem în relații colegiale.

Dintre lingviștii mai aproape de zilele noastre îl pot cita parțial pozitiv pe Pârnu Boerescu, are un fel de lexicon al elementelor autohtone, din păcate tot relativ haotic elaborat, plin de semne de întrebare, de ezitări. Dar, sărind peste lipsuri, este o lucrare utilă demersului etimologic.

DC: Care sunt unele dintre dificultățile și complexitățile importante în studiul etimologiei limbii române, pe care le expuneți în actualul dicționar? Ați atins puțin subiectul.

SP: O, sunt extrem de multe și de aceea *Introducerea* este nefiresc de lungă pentru un dicționar etimologic. Încerc să le enumăr pe scurt.

Fondul autohton pre-roman. A fost, este și probabil va fi cel mai dificil punct în analiza etimologică a limbii române. Din motive neclare mie, importanța

acestui fond a fost minimalizată, sub pretextul că ar fi un demers naționalist, de tip legionar! Sunt pretextele comodității și ale ignoranței. Perioada legionară nu s-a caracterizat absolut deloc prin vreun studiu relevant în domeniul tracologiei! Extrema dreaptă românească era un amestec de mesianism cu elemente de exaltare mistică de tip nazist. Nu a avut absolut nicio legătură cu tracologia. De altfel, din perspectivă lingvistică, de la Hașdeu până în anii '60 ai secolului trecut nici nu a existat conceptul de „tracologie” în România. Politizarea tracologiei s-a făcut, și la noi și în Bulgaria, începând cu 1972, când și la noi, și în Bulgaria s-au creat, oarecum simultan, institutele de tracologie. Între timp, au fost „înghițite” de structuri mai mari ale academiilor din cele două țări.

În acest fond autohton intră și toponimia, un domeniu în care lingviștii români stau rău de tot, mult mai rău decât în Bulgaria vecină, unde studiile de toponimie veche, pre-slavă și pre-romană, sunt mult mai numeroase și mai coerente. La noi, putem cita, între lucrările ample: de la bun început depășitul demers al lui Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj 1928 și *Români în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*. București: Academia Română, 1933. Și, tot depășită *ab initio*, lucrarea lui Iorgu Iordan *Toponimia românească*. București: Editura Academiei, 1963.

La momentele respective, perioada interbelică și ulterior, în alte țări se studiaseră intens fondul străvechi european, indo-european și pre-indo-european. Exemplele menționate mai sus sunt de tip provincial, de-a dreptul jenante dacă le analizăm comparativ cu ceea ce se făcea în alte țări. Iată, de exemplu, demersul extraordinar al lui Petar Skok dedicat toponimiei din zona Adriatică (1950: *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima. Toponomastička ispitivanja*, Zagreb), nu mai vorbesc de analiza toponimiei din Provence (Ch. Rostaing, *Essai sur la toponymie de la Provence*, apărută tot în 1950). În anii '60 și ulterior, lingviștii bulgari au făcut alte analize excelente despre toponimia pre-slavă și pre-romană. Și exemplele pot continua. Nimic, absolut nimic din aceste remarcabile analize nu se reflectă în lucrările lingviștilor români din sfera Institutului de Lingvistică al Academiei Române ori de la marile universități din România unde există catedre de limba română. O spun cu regret și cu durere...

Tendențele și cuceririle științei lingvistice au trecut pe lângă lingviștii români fără să fie băgate în seamă! De aici rezultă și demersul lor penibil în domeniul etimologiei, de aici și lamentabilul dicționar etimologic inițiat de Academia Română din care au apărut primele două volume, poate între timp și al treilea. Este îngrozitor să ai o echipă mare, formată din zeci de oameni, care nu reușesc să aducă la zi cercetarea etimologică românească, măcar la nivelul celei din Bulgaria.

În clipa în care fondul autohton este corect explicat, prin reflex cel puțin, se poate analiza mult mai bine influența slavă, mult exagerată încă din sec. XIX. Aici mi-au fost de ajutor cercetările arheologice recente ale lui Florin Curta, arheolog român stabilit în Statele Unite, la Universitatea din Florida, dar și de alți arheologi, cum ar fi Eugen Silviu Teodor (cu care am publicat în 2009 un demers interdisciplinar despre slavi: *Lingvistica și arheologia slavilor timpurii. O altă vedere de la Dunărea de Jos*) sau Cătălin Borangic și Alexandra Comșa – cu aceștia am publicat un al doilea demers interdisciplinar despre traci (*Tracii. Oameni, zei, războaie. 2018*). Cu aceștia doi și cu alți istorici și arheologi din Bulgaria, Turcia, Grecia și din alte țări pregătesc o *Introducere în tracologie*. Sper să apară la finalul lui 2025 sau la început de 2026 la aceeași editură care mi-a publicat dicționarul, Peter Lang. Tracologiei trebuie să i se redea cumva demnitatea, după ce a fost bălăcărită, să zic așa, de tot felul de jocuri politice din perioada comunistă, și în România, și în Bulgaria. Începând cu 1990, tracologia a început să fie atacată de tot soiul de snobi incompetenți sub pretextul respingerii ideologiei comuniste și ca reacție la intruziunea politicului în științele umaniste.

Odată clarificate aceste lucruri, se poate analiza mai bine și fondul latin, cel mai important în limba română, dar nu singurul. Statistic, ordinea în care sunt reprezentate straturile lingvistice în limba română este următoarea: circa 1440 elemente latine vechi (și cam tot atâtea elemente prin „re-latinizarea” din sec. XIX), probabil spre o mie de elemente autohtone preromane (traco-dace), în jur de 500–600 elemente slave autentice (nu pseudo-slavisme, cu observația că multe sunt ieșite din uz), câteva sute de diverse alte elemente, multe ieșite din uz: maghiare, otomane etc.

Am în *Introducerea* la EDR o discuție pe tema aceasta. În sfârșit, dacă analizăm corect aceste elemente, putem reconstitui un inventar fonetic al românei străvechi, unde a existat cel puțin un fonem, un sunet, specific pe care lingviștii îl numesc laringală. Eu cred că a fost, mai degrabă, o spirantă velară. Dar discuția devine, cred, prea tehnică, așadar mă opresc. Am scris despre acest detaliu al foneticii românei vechi acum mulți ani; niciun lingvist român nu a reacționat, pozitiv sau negativ, la ipoteza mea.

DC: Dacă există alte aspecte pe care doriți să le relevați sau precizări pe care doriți să le aduceți, vă rog să ne spuneți.

SP: Ei, sunt multe de povestit, de analizat, de criticat. Deoarece am ajuns la vârsta când m-am implicat să fiu elegant și să aștept, pot fi mai acid un pic.

Mi se pare inadmisibil ca Academia Română să publice o singură istorie a limbii române, consistentă e drept, în două volume, dar apărute în 1965 și, respectiv, 1969. În acel al doilea volum, Cicerone Poghiric, prima oară de la Hașdeu încoace, abordează coerent moștenirea autohtonă, pe care mai toți, și înainte și după apariția acestei lucrări, au minimalizat-o și ironizat-o, invocând că analiza acestui fond a fost exagerată. Păi situația este tocmai inversă: nu numai că nu a fost exagerată, a fost minimalizată și continuă să fie până azi. Sigur, nu s-a întâmplat asta și în EDR dar, cum se spune, cu o floare nu se face primăvară. De la apariția acelei istorii a trecut însă mai mult de o jumătate de secol! E drept, au mai apărut și alte istorii ale limbii române... Pe cea a lui Gh. Ivănescu (1980) o consider, de fapt, cea mai bună de până acum. Dar și de atunci a trecut aproape jumătate de secol!

DEX nu este un dicționar etimologic, iar site-ul *dexonline.ro* nu este girat și supervizat de Academia Română, cum s-ar putea crede, ci de un grup de entuziaști. Etimologiile menționate acolo sunt, în multe cazuri, eronate, superficial prezentate, confuze. De exemplu, sintagma „et. nec.” (etimologie necunoscută) este folosită alandala pentru multe elemente de substrat, pentru cuvinte cu mai multe explicații, pentru cuvinte cu situație, totuși, clară, dar și aiurea,

pur și simplu fără justificare. Discut situația în introducerea la EDR. Noul dicționar etimologic inițiat de Academie nu-mi face concurență, în ciuda faptului că au lucrat la el, de decenii, zeci de cercetători. Dacă nu ai metodologie, dacă nu cunoști marile cuceriri ale științei lingvistice, dacă ești plasat undeva într-o epocă pre-hașdeuană, sigur că nu poate ieși nimic bun, solid, „reliable” cum se spune în engleză. Dar datele strânse pentru acest dicționar ar putea fi folosite ulterior.

Cât de precară este analiza etimologică din România ultimelor decenii, de fapt de după Hașdeu, reiese și din stilul abordării etimologiilor în Dicționarul Academiei (DA) în prima serie, supervizată de Sextil Pușcariu, față de felul cum apare după 1948, în seria girată de comuniști. O catastrofă! Dicționarul a fost finalizat DUPĂ UN SECOL! Acum ar fi necesară o echipă de cercetători tineri care să-l aducă la un numitor comun din punct de vedere conceptual. Altminteri, dacă lăsăm la o parte partea etimologică, avem – în sfârșit – un dicționar-tezaur al limbii române. Măcar atât.

Sigur, colegii de la Institutul de Lingvistică se vor supăra pe mine, colegii de la catedra de română a Universității din București, de la alte catedre de profil din țară: cei de la Cluj, de la Iași... Spun toate acestea cu neplăcere, îndurerat de nivelul realmente scăzut al cercetării etimologice de la noi, care începe așa de frumos cu Hașdeu și decade brusc după moartea lui, în anul 1907. De fapt, după moartea fiicei sale Iulia, în 1888, la 19 ani neîmpliniți. După acest moment, Hașdeu se ocupă de spiritism, fiind și autorul primului tratat de spiritism în limba română, din câte știu eu. L-am văzut la muzeul din Câmpina. Este primul care a scris o introducere în analiza comparată a limbilor indo-europene, primul tracolog autentic (sigur, are și explicații greu de acceptat, dar are multe strălucite), primul care explică originea albanezilor, editor de texte slave vechi (cunoștea toate limbile slave, vorbind în familie polona și rusa, dar și lituaniana) etc. O figură colosală. Am văzut indivizi pafariști care îl critică pe Hașdeu. Le-aș recomanda ca, mai întâi, să aprofundeze scrierile lui Hașdeu, apoi să tacă mulți ani, până când ajung, dacă ajung, la nivelul lui. Dacă nu, să tacă perpetuu.

Hașdeu a fost recuperat, să zic așa, în a doua parte a anilor '60 și în anii '70, mai ales prin eforturile a doi lingviști de atunci, Cicerone Poghirc și Grigore Brâncuș. În ultimii ani, a reintrat într-un con de umbră din diverse motive pe care nu le mai analizez. Snobismul și îngâmfarea nu sunt amicii științelor.

Ce mi-aș dori acum? Să finalizez introducerea în tracologie amintită mai sus și, dacă mai apuc, un dicționar etimologic toponimic. Și apoi să exclam, în acord cu Marele Poet:

Ar trebui un cântec încăpător, precum
Foșnirea mătăsoasă a mărilor cu sare...

DC: Închei prin a observa că ne aflăm într-un moment în care științele umaniste suferă tăieri de fonduri în multe instituții, iar în anii din urmă limba română a fost eliminată din programul de studiu al unor universități americane, lucru profund regretabil, în opinia mea. Sper că studiul dvs. în limba engleză, accesibil publicului internațional, va suscita interesul multor români și străini. Îmi pare o achiziție perfectă și pentru departamentele de limbi romanice din universități. Vă mulțumesc pentru interviu și pentru eruditul, îndelungatul efort întru realizarea acestei lucrări de mare valoare.

7 martie 2024

* *Grupul editorial Peter Lang* este un editor internațional, specializat în publicarea scrierilor universitare în domeniul umanist și științelor sociale. Grupul de editare are sediul central la Lausanne, în Elveția, la Berlin, Bern, Bruxelles, Oxford și New York și birouri editoriale la Viena, Dublin, Varșovia și Istanbul. Grupul publică peste 1.400 de titluri academice anual, incluzând monografiile, antologiile, disertațiile și manualele, atât în format tipărit, cât și în formate digitale, cum ar fi cărți electronice și acces deschis.